

Gledam te
in s tabo spečo
pred tem čudežem strmim:
do roba že natočena
si s hvalnico
daritvi.

SREČNI
SIZIF

Imeti pred seboj svoj hrib,
na plečih, prsih
občutiti svojo skalo,
ki ne moreš—moraš
jo valiti proti vrhu,
ker je tam tvoj cilj,
edini in nedosegljivi,
ker si Sizif,
srečni Sizif,
ki z usodo meri se
in ve za slast
nedosegljivega.

Bojan
Štih

Meja

»Na to mislim, da sem pred vojno obrêdel polovico Evrope in imel pri sebi kot edino izkaznico staro vizitko. Na to mislim.«

(Georges Duhamel leta 1930 v Prizorih iz bodočega življenja-Scènes de la vi future).

(List iz dnevnika, na vseh mrtvih (svetih) dan. 1. listopada 1982).

V sredo 27. vinotoka 1982 leta so me obvestili iz Trsta ob deveti uri in trideset minut dopoldne, da je v mesto pod svetim Justom dopotoval znani poljski filmski in gledališki režiser Andrzej Wajda. Ostal bo v mestu le kratek čas, in če se želim srečati z njim, naj pridem v treh ali štirih urah v gledališče Rossetti.

Oblila me je rdečica jeze in sramu ob tej novici in ob tem vabilu. Kajti, kako naj pridem v Trst v nekaj urah? Kje dobiti gorivo za avto, avtobusnih zvez med Ljubljano in Trstom (vsako uro) kajpada ni, z vlakom traja potovanje skoroda ves dan, službenega avtomobila nimam, tudi helikopter mi ni na voljo. In peš iti v Trst je tri dni hoda. Potem, kje

dobiti 5.000 dinarjev za kavcijo (poročino, zastavo, jamščino; angleška beseda *bail* pa pomeni tudi pregrajo v hlevu). In Trst je bil nenadoma videti tisoče in tisoče kilometrov daleč, čeprav je tudi slovensko mesto, v katerem je nekoč predaval Ivan Cankar (brez kavcije).

Srečanje z Wajdo, ki sem ga pripravljaj že nekaj mesecev, od 22. rožnika letos, ko sem pred katedralo v Ogleju meditiral o Črtomiru in njegovem soočenju s prekrasno romansko baziliko, to srečanje nikakor ne bi bilo zasebne narave. V pogovoru z Wajdo sem želel odpreti možnost, da bi ta »veliki« Poljak delal pri nas. Film ali pa v gledališču. In ker ni več »dovoljeno« iti čez mejo in ker nimam tehnično prometnih možnosti potovati, sem ostal doma v mestu pod gradom. Kot »ujetnik in kot parijski. Res je tudi tole: če bi napel vse svoje moči, bi dobil potrdilo o službenem potovanju v Trst in morebiti tudi gorivo za vozilo. Toda kot partizan, kot socialist (komunist) in kot patriot sem se odpovedoval birokratsko-administrativnim možnostim (pravicam). Pa tudi zato sem se jim odrekel, ker vem, kaj je Deklaracija o človeških pravicah, in ker vem, kaj je Helsinška listina. A tudi to pomnim, kaj piše v slovenski in kaj v jugoslovanski ustavi!

Zavedam se, da so bila naša »balkanska« potovanja v Trst socialistična in državna sramota. Vem tudi, da so bila slovenska nakupovalna, porabniška in tudi smučarska potovanja v tujino gospodarski nesmisel. Vse to pa se je godilo zato, ker imamo nesposobno trgovino, industrijo in turizem. In ko vse to vem, pa vendarle ne doumem, zakaj ne smem (ne morem) sestati se z Wajdo. Zakaj mi ne verjamejo na meji, zakaj me imajo za lažnivca in prestopnika, če se želim pogovarjati z Wajdo? Ker pa je znano, da je čas zlato, Wajda pač ne more čakati v Trstu na nekega Bojana Štiha, ki ga v Evropi (žal!) nihče ne pozna. Wajda je pač veliko evropsko ime, ki določa čas, kraj in potek srečanj!

Tisoč petsto let smo smeli Slovenci obiskovati drug drugega brez potnih in finančnih dovoljenj. Smeli smo potovati v tujino, se učiti, stradati in umirati v westfalskih rudnikih ali pa v ameriških mestih. Mi smo kajpada nesrečen in tragičen narod, ki živi proti svoji volji v štirih državah. Če preprečimo naravno prehajanje ljudi čez meje, smo si pripravili vse, kar je neobhodno potrebnega za agonijo in za smrt. Izidor Cankar mi je nekoč povedal zgodbo. Ne vem, ali se je vse godilo po resnici tako, a zgodba je bila metaforično poučna, zakaj povedana je bila v letu 1950, ko je navaden državljani komajda lahko upal, da bo dobil v roke potni list, s katerim mu bo podarjena pravica potovati v tujino. Trije kulturni ponočnjaki so se po prečuti noči leta 1938 odločili odpeljati se v Trst na »trippa triestina«. Ob sedmi uri zjutraj so se oglasili na ljubljanski policiji zaradi potnih listov. Ko ob deveti uri zjutraj še niso dobili svojih potnih dovoljenj, so zagrozili, da bodo v javnosti načeli vprašanje, kaj je z njihovimi svoboščinami. In policijski komisar se jim je opravičil. Komaj dve uri so dovolili penatje birokraciji, da opravi svojo pisarniško (umazano) dolžnost. To zgodbo pa si velja zapomniti kot ugovor in kot protest.

Spominjam se nekega srečanja z Borisom Kraigherjem. Leto dni in morebiti malo več potem, ko so ljudje že precej lahko dobili v roke potne liste. Z vidnim in velikim veseljem, zadovoljstvom, mi je Boris Kraigher v sobi predsednika slovenske vlade pokazal podatke, ki so pričali, da pobegov čez mejo skoroda ni več. Pač blagodejna posledica političnega spoznanja in odločitve, da je potovanje čez mejo naravna, sveta in neodtujljiva pravica človeka in državljana. Zdaj se v teh mračnih jesenskih dneh spo-

minjam srečanja z Borisom Kraigherjem in njegovega zadovoljstva, ker je pravica do potovanja v tujino okrepila politično moč dežele, ne pa jo oslabila, kot so mislili stražniki in politologi.

Pa saj ne gre le za mejo in prehode čez njo. Tudi tuje znanstvene in leposlovne knjige ni več mogoče kupiti in dobiti v Jugoslaviji. Zato počasi postajamo gluha in neobveščena provinca, v kateri se nevednost in neumnost, opičja krinka, bi dejal Oton Župančič, spreminjata v čednost in umetnost. V krepot. Bral sem te dni, da je v Jugoslaviji ca. 140.000 službenih avtomobilov. Lastniki (uporabniki) teh avtomobilov, o tem sem prepričan, bodo potovali čez mejo službeno. Njihovi privilegiji bodo obvarovani. Če prištejemo k omenjenem številu, da imajo gospodarstveniki tudi še dodatne službene avtomobile, potem je že jasno, kako bodo dva ali trije milijoni funkcionarjev imeli pravice, ki jih vsi drugi (dvajset milijonov) državljani ne bodo imeli. Tudi diplomati bodo potovali, kadar se jim bo zahotelo. In pri tem prav nič ne vemo, kaj se na skrivnih sestankih s tujci pogovarjajo, kaj pripravljajo in na kaj pristajajo. Kulturni elitniki bodo po državnih uradih moledovali za službena potrdila. Delavski sveti pa bodo na fingiranih sejah potrjevali službena potovanja. Že sedaj pa je jasno tole, čeprav ni nihče v državni upravi pomislil: vsi ljudje nad šestdesetim letom starosti in vsi ljudje do petindvajsetih let ne bodo več mogli v tujino. Kdo bo mladini in starcem podpisal potrdilo o službenem potovanju? Ker pa mladina in stari ljudje predstavljajo večino (revnega) prebivalstva države, vemo, kdo si je v imenu »manjšine« prilastil pravice, ki mu ne pripadajo. In tako bo večina ljudi obsedela doma, saj iz moralnih, patriotskih ali generacijskih in finčnih razlogov ne bo mogla sodelovati v velikanski družabni igri pridobivanja potrdil za službena potovanja. Ti ljudje bodo ostali sami v svojih sobah, zapuščeni in nesrečni. S spomini, da so nekoč videli Seino ali Volgo. Polarni sij ali pa čudovite zvezde Južnega križa. Toda starci bodo imeli vsaj spomine. Kaj pa mladi ljudje? Kje bodo dobili denar za kavcijo? In če mladina ne bo potovala po svetu, tako kot so tisočletje potovali cehovski pomočniki in sholarji po evropskih deželah, bomo kaj kmalu vsi onemeli v lastni *totalni nevednosti*.

Živeti za plotom domačije pomeni životariti in naposled tudi izhirati, ne da bi v življenju spoznali en sam kvadratni meter velikega, odprtega, svobodnega sveta, ki mu pripadamo kot državljani človeštva. Trdno sem prepričan, da je tisti ali pa da so tisti, ki so v imenu svoje osebne moči in oblasti vsilili milijonom na nedemokratičen način kavcijo na meji — *ljudo-mrzniki*. In mislim tudi na ta stavek iz že imenovane Duhamelove knjige, napisane pred pol stoletja: »Da vidimo, kako vstajajo vsepovsod pregraje, ki ovirajo poštenjake, a ne zadržujejo lopovov, ne morete ugovarjati.« (Prizori iz bodočega življenja, Lj. 1932. Prevod Oton Župančič).

... Večer je, ko pišem te vrstice. Pred materino podobo gori sveča. In zraven nje velika rdeča v spomin tistih, ki so padli, bili ustreljeni kot talci in mučeni do smrti v ječah. Danes sem se ob treh popoldan v trenutku komemoracije na partizanskih grobovih vprašal, ali niso bile vse mučeniške smrti in vsa življenja darovana v boju za svobodo — ne le v naši, marveč v vsej človeški zgodovini — zaman? Premišljujem, kje je sodobni človek v resnici svoboden, in ne najdem na globusu ne kraja in ne mesta in ne dežele, ki bi jim smel v imenu vseh, ki so izkpraveli za svobodo, podeliti naslov srečnega kraja ali mesta ali dežele.

Poslušam Deveto simfonijo Ludwiga van Beethovna. Georg Solti. In mislim na verze:

zráven si táke zdravljíce pojêmo,
de ni nesréčen, kdor v gróbu leží.

In je res tole: edina meja, ki jo sodobni svetovni človek še lahko prestopi brez vizitke, izkaznice, potnega lista, kavicije, je tista, ki loči življenje od smrti...

Post scriptum: Andrzej Wajdi pa bom napisal pismo, da sem bil tistega dne, ko bi moral priti v Trst, kratko in malo bolan. Sodobnosti Wajda tako ne bere.

Janko
Kos

Slovenska lirika 1950—1980

Ko je Anton Vodnik pripravljaval antologijo z naslovom *Slovenska sodobna lirika* — izšla je v letu 1933 — je vanjo razvrstil pesmi, nastale večidel med leti 1900 in 1930. Podobno se nam pol stoletja pozneje pojem sodobne slovenske lirike, kakršna pač obstaja v tem času, kaže bolj ali manj istoveten z lirsko poezijo zadnjih tridesetih let, tj. od 1950 do 1980. Seveda je v tej časovni oznaki tako imenovana

»sodobnost« že tudi natančneje določena, letnici jo historično omejujeta, razčlenjata navzven in navznoter, morda že kar utemeljujeta. S tem se sodobna slovenska lirika hočeš nočeš prikazuje v podobi časovno sklenjenega obdobja, ki jo postavlja na posebno mesto v razvoju doslejnjše poezije na Slovenskem; ločuje jo od tistega, kar je bilo pred njo, pa tudi od tega, kar bo prišlo po nji.

Seveda je takšno pojmovanje sodobne slovenske lirike bolj nedokazana domneva kot gotova resnica. Morda sta letnici 1950 in 1980 za razmah slovenskega pesništva samo naključni, zunanji, navsezadnje čisto formalni. V tem primeru nam bo govorjenje o slovenski liriki v letih 1950—1980 kvečjemu priročno sredstvo za lažjo orientacijo po obilni pesniški ustvarjalnosti zadnjih desetletij. Lahko pa se seveda odločimo za mnenje, da je slovenska lirika med leti 1950—1980 zares v sebi sklenjena enota, češ da jo odlikujejo posebne poteze, po katerih se loči od prejšnjih obdobj slovenskega pesniškega razvoja, in da jo poleg tega označujejo zareze na začetku in koncu, ki še bolj poudarjajo njeno posebno časovno zaokroženost.

Ali velja eno ali drugo, se bo po svojih globljih razlogih pojasnilo šele čez čas, ko se bodo poteze današnje poezije zlele v pogledu oddaljenega opazovalca v določnejše, zgodovinsko na široko zarisane, s tem pa tudi razvidnejše obrise. Kljub temu je že zdaj mogoče naštetii okoliščine, ki iz današnje perspektive govorijo v prid domnevi o tem, da se je sodobna slo-